

GÖLBAŞI HALK KÜLTÜRÜNDE HALK İNANIŞLARININ ESKİ TÜRK İNANÇLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Cebrail GÖKSU*

Öz

Türkler İslâmiyet'in kabulünden evvel, daha çok, Gök Tanrı, Budizm ve Maniheizm gibi dinlere tâbi olmuşlardır. Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan göçler ve İslâm'ın kabulü, eski inançların zihinlerdeki izlerini silmemiştir. Doğum, evlenme ve ölüm gibi insan hayatının önemli geçiş dönemlerine akseden bu inanışlar, çeşitli pratikler dâhilinde canlılığını halen korumaktadır. Bu çalışmada, Adıyaman iline bağlı Gölbaşı ilçesinde tespit edilen halk inanışları ile bazı âdet ve gelenekler ele alınmıştır. İlçe halk kültüründe önemli bir yeri olan bu inanışlar, Türklerin mensubu oldukları eski dinleri ile İslâm'a dayalı inanışlardır. Burada incelediğimiz halk inanışları ile bunlara dayalı uygulamalar, büyük ölçüde İslâm öncesi Türk inanışlarının kalıntılarıdır. Yer, gök, su, ağaç, ateş, demir ve atalar kültü gibi yardımcı iyeler, Gök Tanrı inancıyla bağlantılı olup Gölbaşı'nda bu iyelerden her türlü temenninin gerçekleşmesi noktasında yardım istenmektedir.

Anahtar kelimeler: Adıyaman, Gölbaşı, Türk, İnanç, Kültür, Kült

Abstract

Evaluation Of Folk Beliefs In The Golbasi's Public Culture On The Basis Of Old Turk Religions

Turks mostly believed Sky God, Buddhism and Manichaeism before accepting Islam. The big immigration from Central Asia to Anatolia was not able to erase the effects of old believes. These old believes that are

* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Bilim Dalı, Doktora Programı Öğrencisi.

reflecting to the important transition periods of human life such as parturition, marriage and death, still can find life. In this study, some of the folk believes and traditions which are still can find application in the Gölbaşı town of Adıyaman city, have been investigated. This believes that have important role in the town culture, are based on Turks's old religions and Islam. Investigated folk religions and their applications are the remainder of pre-Islam Turk believes. Ground, sky, water, tree, fire, iron and ancestors cults are connected to Sky God and still used to ask help to realize every kind wishes in Golbasi.

Key words: Adıyaman, Golbasi, Turk, Belief, Culture, Cult.

Giriş

İnsanların davranışlarını etkileyen inanç, öğrenme yoluyla kazanılan ve bir fikrin kesin kabulü ile o fikre şüphesiz bağlılık şeklinde zuhur eden düşünce varlığı olarak tanımlanmaktadır.¹ Her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, insanoğlunun her durumda inanma ihtiyacı içinde olduğu bilinmektedir. Nitekim inançsızlık dahi bir inanma şeklidir. Fakat burada incelenmesi gereken en önemli husus, inanç olarak karşımıza çıkan öğenin kaynağının ne olduğudur.

İnançlar, doğa olayları ile ilintili olan somut varlıklara dayananlar ve doğadan kopuk soyut varlıklara dayananlar şeklinde tasnif edilmiştir.² Türk halk inançları bağlamında ele aldığımızda, Anadolu inançlarının -bu tasnif içerisinde- çok çeşitli dayanakları olduğunu görmekteyiz. Halk inançlarının Anadolu halkının tarihiyle ve yaşamıyla yakından ilgisi olduğunu³ göz önüne aldığımızda ise bu çeşitliliğin dayanakları da kesinlik kazanmaktadır.

Türk halk inançlarının teşekkülü hususunda, hareket noktası itibarıyla farklı yaklaşımların olduğunu gözlemlese de, sonuç itibarıyla bu inançların şekillenmesinde etkili olan temel faktör dindir. Din ise, bir inanç sistemi olup bu inanç sisteminin uyulması gereken kurallarından müteşekkildir.⁴ Fakat her inanç dindir şeklinde genel bir kanı savunulamaz.⁵

¹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları -Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 37; D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük - Türkçe/Osmanlıca / Yabancı Dillerden Türkçeye Geçen ve En Çok Kullanılan Kelimeler*, Birlik Yayınları, İstanbul, 1986, s. 466.

² İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları -Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 40-41.

³ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları -Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 46.

⁴ Sadettin Gömeç, "Şamanizm ve Eski Türk Dini", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1998, Sayı 4, (Çevrimiçi) <http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B1145/7-%C5%9EAMAN%C4%B0ZM%20VE%20ESK%C4%B0%20T%C3%9CRK%20D%C4%B0N%C4%B0.pdf> s. 38.

⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 7.

A. Eski Türk İnançları Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Türklerin İslamiyet'i kabulü, yeni bir dine tâbi olmanın gerektirdiği itikadî ve amelî zorunlulukları da beraberinde getirmiştir. Yüzyıllar boyunca farklı dinlere inanan Türkler, yeni bir dinin ve bu dine dair inanışların gerekliliklerini yerine getirmek için çaba gösterecekler de, eski inançlarında da tam olarak kopamamışlardır.

İslamiyet'ten önceki dönemde, Türklerin dini yapısı hakkında yukarıda sözünü ettiğimiz farklı yaklaşımlar, Türklerin en eski dininin "Şamanizm" olup olmadığı noktasında düğümlenmektedir. "Şaman" kelimesinin menşei üzerine farklı görüşler mevcuttur. Bu kelimenin Türkçe kökenli olduğunu savunanlar olmakla birlikte⁶, aksi görüşte olanlar da vardır. Şaman kelimesi, Mançu-Tunguz gibi halklar tarafından kullanılmış olup kelimenin aslı Mançuca yahut Moğolca diyenlerin yanı sıra Sanskritçe diyenler de vardır.⁷ Fakat şaman kelimesinin kökeninin Toharca ve Sogdça'ya dayandığı bu yüzden Hind-Avrupa menşeli olduğu kuvvet kazanmıştır.⁸

İlk olarak, XVII. yüzyılın sonlarına doğru Çin'e giden Rus elçisi E. İbrand ve yol arkadaşı A. Brand'ın bu seyahate dair izlenimlerini anlattıkları seyahatnamede kullanılan ancak dini bir mahiyeti olmayan "şaman" kelimesi, daha sonraki yıllarda Rus halk bilimi uzmanları tarafından sıkça kullanılmaya başlanmıştır.⁹ Din adamı olarak telakki edilen bu kavram hakkında geniş araştırma yapan W. Radloff, Şamanizmin eski Türk dini olduğunu savunanların başında gelmektedir.¹⁰ Fakat Ziya Gökalp, Avrupalı bilim adamlarının bu noktada düştükleri yanılgıya işaret ederek, "Avrupa âlimleri, eski Türk dinini, 'Şamanizmden ibâret zannederler. Hâlbuki 'Şamanizm', eski Türklerin dini sistemleri değil, sihrî sistemleridir. Şaman, 'kâhin' ve 'sihirbaz' demektir" diyerek konuyu izaha çalışır. Ziya Gökalp'e göre, eski Türk dini "Nom" yahut "Toyonizm" olarak adlandırılır. Din kitabına "Nom", din adamlarına ise "Toyon" adı verilir.¹¹ Eski Türklerin Şamanist olduklarını öne süren Abdülkadir İnan ise, Ziya Gökalp'in Türklerin milli dini olarak tasavvur ettiği Toyonizm'in aslında Budizm olduğunu belirtmektedir.¹²

⁶ Gyula Nemeth, "Şaman Kelimesinin Kökeni Üzerine: Türkçe, Moğolca Ses Tarihi İçin Birkaç Not", Çev: Özlem Nemutlu, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 139, Ağustos 2002, s. 199.

⁷ Hikmet Tanyu, "Şamanlık veya Şamanizm", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: XXX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1981, s. 203; Sadettin Buluç, "Şaman", *İslâm Ansiklopedisi-İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati*, 11. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 310-311.

⁸ Sadettin Gömeç, "a.g.m.", s. 40.

⁹ Hikmet Tanyu, "a.g.m.", s. 203; İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 22.

¹⁰ W. Radloff, *Sibiryadan*, Cilt: III, Çeviren: Prof. Dr. Ahmet Temir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994, s. 1-2.

¹¹ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Hazırlayanlar: Kâzım Yaşar Koprıman-Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976, s. 40, 116, 117.

¹² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 1.

Budizm, IV. yüzyılın sonlarına doğru Tabgaçlar tarafından milli din olarak kabul edildi.¹³ Göktürkler zamanında ise Taspar Kağan'ın (572-581) devletin başında bulunduğu dönemde Türkler arasında yayılmaya başladı.¹⁴ Türk toplum yapısına uygun olmayan bu dine rağmen Gök Tanrı dini Göktürklerin dini yaşamında etkili olmayı sürdürmüştür.¹⁵ Fakat Uygurların Türk tarihindeki hâkimiyetleri döneminde, Gök Tanrı dini yerini Maniheizme bırakmıştır. Nitekim Böğü Kağan'ın Lo-Yang seferi esnasında ülkesine getirdiği Mani rahipleri tarafından yayılmaya başlayan Manihaizm¹⁶ yine Böğü Kağan zamanında devletin resmî dini olarak kabul edilmiştir.¹⁷ Uygurların kültür tarihine dair yapılan incelemeler, Türklerin İslâmiyet'i kabul edene kadar Budizm ve Maniheizme bağlı kaldıklarını göstermektedir. Lamaizm, Nasturilik ve Hıristiyanlık da Uygurlar arasında benimsenen diğer dinlerdendir.¹⁸

Farklı dinleri benimsemekle beraber -diğer bütün dinlerde olduğu gibi- Türk dini inanışları içerisinde de şamanik unsurların varlığı bilinmektedir.¹⁹ Şamanizmin bir din olmadığı²⁰ yönündeki tespitler ile "şaman" ve "Şamanizm" kelimelerinin anlamları yukarıda sözünü ettiğimiz görüşe netlik kazandırmaktadır. Mircea Eliade, şamanın aslında hasta-lıkları sağaltan bir sihirbaz ve otaçı, şamanlığın ise bir tür esrime tekniği olduğunu belirtmektedir.²¹ İbrahim Kafesoğlu ise, şamanlığın bir dinden ziyade, temel prensibi ruhları, cinleri, perileri emir ve kumanda etmek, gelecekte haber vermek düşünceleri olan bir sihir olduğunu ifade eder.²²

Bu ve buna benzer tanımlamalardan da anlaşılmaktadır ki, bütün Asya, Hindü-Avrupâi kavimlerde, Kuzey Amerika ve Okyanusya'da görülen Şamanizm²³, Fransız bilim adamları J. Raux ve Orta Asya göçebelerinin eski dinleri konusunda araştırma yapan Jean Paul Roux'un da belirttikleri gibi, bir dünya görüşü olup²⁴ Türk dini inanışları içerisinde yer

¹³ Sadettin Gömeç, "a.g.m.", s. 39.

¹⁴ Sadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 20-21.

¹⁵ Sadettin Gömeç, "a.g.m.", s. 39.

¹⁶ Laszlo Rasony, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1996, s. 106.

¹⁷ Bahaeddin Ögel, *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi; Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 349.

¹⁸ Sadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s. 80-81.

¹⁹ Sadettin Gömeç, "a.g.m.", s. 47.

²⁰ Hikmet Tanyu, "a.g.m.", s. 204.

²¹ Mircea Eliade, *Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri*, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 22-23.

²² İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 33-34.

²³ Ramazan Şeşen, "Eseri Tamamlayıcı Notlar", *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1995, s. 139.

²⁴ Şakir İbrayev, "Orta Asya Şamanizminin Özellikleri", *Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu 25-27 Ekim 2000; Marmaris-Muğla*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2001, s. 91-92.

edinmiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın beraberinde çok çeşitli inanışları da barındırdığı bilinmektedir. Fakat bilinmesi gereken bir başka husus ise, Şamanizmin Türklerin kendi düşünce ürünleri olmayıp çeşitli dinlerle etkileşimleri ile meydana gelmiş bir düşünce harmanı olmasıdır.²⁵ Ancak Türk halk inanışları içerisinde yaşamaya devam eden itikatların tamamı Şamanizm kalıntısıdır demek de yanlış olacaktır. Çünkü Türklerin en eski dini olan Gök Tanrı inancı²⁶ ile tabiat kuvvetlerine inanma ve atalar kültü gibi inanışlar, Türk halk inanışlarının şekillenmesinde birinci dereceden öneme sahiptir.²⁷ Bu inanışların İslâm'ın kabulünden sonra da Türklerin dini yaşantıları içerisinde barınmaya devam ettiği bilinmektedir. Öyle ki özellikle Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yapılan göçler neticesinde, Orta Asya'dan gelen Türkmenler, kültürlerini de beraberinde getirerek Anadolu'nun Türkleşmesine büyük katkı sağlamışlardır. Anadolu'ya yerleşen bu Türkmenler her ne kadar Müslüman olsalar da -genel bir antropoloji kaidesi olarak- eski inançlarından da tam olarak sıyrılabilmiş değillerdir.²⁸ Bu sebeple Anadolu'daki Türkler, İslâmiyet'le beraber eski inançlarıyla da iç içe yaşamayı sürdürmüşlerdir. Çok sayıda Türkmen boy ve aşiretin yaşadığı Gölbaşı ilçesinde de, tespit ettiğimiz halk inanışları ile gelenek ve göreneklerin eski Türk inanışlarıyla yakın ilgisi vardır. Bu inanış ve geleneklerin eski Türk inançları içerisindeki yeri, çeşitli kült ve motiflere dayanmaktadır.

1. Ağaç Kültü

Türeyiş, beslenme, tanrı ile irtibat kurma, cennete ulaşma, şifa ve dilek gibi çok çeşitli inanışlara aracı olan ağaç, aynı zamanda evrensel bir anlam taşımaktadır. Türklerin benimsemiş oldukları Manihaizm ve Budizm dinlerinde de önemli bir yer edinmiş olan ağaca dayalı inanışlar²⁹, Gök Tanrı inancı içerisinde de birçok inanış ve pratiğin merkezini teşkil etmektedir. Tanrıyı sembolize eden, Tanrı kutunun kaynağı olan ağaç, Türklere ait efsanelerde de kutsal kabul edilen öğelerdendir.³⁰ Uygurların Türeyiş Efsanesi, Dede Korkut Kitabı ve Yakut Türklerinin efsanele-

²⁵ Yaşar Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II (Kaşayiler-Terekemeler-Elsevenler-Karakoyunlular-Kiresunlular-Avşarlar-İsmaili-Hazaralar-Kengeriler-Caferiler-Karamanlılar-Nigariler-Ayrımlılar-Kekailler-Şebekler-Mavıllar-Sarulular)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 12.

²⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 308.

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 44.

²⁸ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 132; Mehlika Aktok Kaşgarlı, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 40, Şubat 1986, s. 40.

²⁹ Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 17, 116-140.

³⁰ Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 16; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 244.

rinde görülen ağaç motifi³¹, Türklerin ağaca atfettikleri kutsallığı ortaya koyan belirgin örneklerdir. Ağaç kültü ve ağaca dayalı inanışların çoğu İslamiyet'in kabulünden sonra da Türk inanışları içerisinde barınmaya devam etmiştir. Gölbaşı ilçesinde halen uygulanan -ağaca dayalı- birçok pratik ve inanışın eski Türk inanç sisteminin kalıntıları olduğu aşikârdır.

Ağaca dayalı inanışlar, ağaçların türüne göre farklılık arz eder. Dünyayı ayakta tuttuğuna inanılan semavi ağaçlarla beraber, evi, obayı temsil eden, bereketin sembolü, mutluluğun teminatı olan Tanrı kutunu taşıyan ağaçlar da vardır. Bu ağaçlardan "iğde", daha çok kötü ruhlardan korunmak maksadıyla kullanılır.³² Gölbaşı'nda küçük çocukları ve bebekleri³³; evi³⁴, hayvanları ve arabayı nazardan korumak için iğde ağacından faydalanılır.³⁵ Özellikle iğde ağacının dalından küçük bir parça çentilerek bu parçaya bir delik açılır iğne yardımıyla çocukların sağ omuzlarına iliştilir.

Gölbaşı'nda nazardan ve kötü ruhlardan korunmak için kullanılan bir başka unsur ise karaçalıdır. Bebeği ve anneyi al basmasını diye bacaya karaçalı sokma³⁶ ve karaçalı yakılan evde huzursuzluk olacağına³⁷ dair inanışların temeli, dikenli çaluların da Tanrı kutunu taşıdığı inancına dayanmaktadır. Eski Türk inançlarına göre erlik yani şeytan ve kötü ruhlar dikenli çalılara yaklaşamaz. Altay Efsanelerine göre ise kutlu alp kişiler, erlikle mücadele ederken dikenli çaluları kullanır.³⁸

Gölbaşı ilçesinde tespit ettiğimiz bir başka pratik ise, mezar ziyaretlerinde mezarın başına çam yahut dut ağacı dikme âdetidir.³⁹ Anadolu'da oldukça yaygın olan bu uygulamanın temelinde, dikilen ağaç yeşerir ve göğe doğru uzanırsa, mezarda yatan kişinin mekânının Tanrı katı olacağı inancı yatmaktadır. Ruhları cennete ve cehenneme götürebilme gücüne sahip olan ve kutsal temsil eden bu ağaçların çam ağacı gibi yapraklarını dökmeyen, gölgeli ve meyvesiz ağaçlardan olması dikkat çekicidir.⁴⁰

Çam, eski Türk inanışlarına göre kutsal kabul edilen ağaçlardandır.⁴¹ Her mevsim yeşil kalması, dağların tepesinde tek başına olması, meyve-

³¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 94-95.

³² Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 196.

³³ Muhterem Teymur, *Bağlarbaşı Köyü*, 1952 Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Çiftçi.

³⁴ Dursun Karaoğlu, *Akçabel Köyü*, 1943 Doğumlu, Okuryazar, Çiftçi.

³⁵ Şerife Çelik, *Çatalağaç Köyü*, (H) 1337 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

³⁶ Mehmet Taş, *Ozan Köyü*, 1940 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Emekli.

³⁷ Suzan Orhan, *Belören Kasabası*, 1954 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

³⁸ Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 322-323.

³⁹ Veysel Demir, *Yukarı Çöplü Köyü*, 1953 Doğumlu, Sanat Enstitüsü Mezunu, Emekli.

⁴⁰ Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 337.

⁴¹ Ayten Altıntaş, "Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 51, Aralık 1987, s. 144.

siz oluşu ve büyüklüğü, Tanrıyı sembolize etmiştir. Altay destanlarında yeniden dirilişi ve esenliği ifade eden çam ağacı, Ergenekon Destanı'nda da kutsal bir varlık olarak yer almıştır.⁴²

Göktürklerin (M.S. V. yy.) Hakan soyunun, yer altı tanrısının makamına dut yahut çam ağacı diktikleri; senenin beşinci ve sekizinci aylarında dikmiş oldukları bu ağacın etrafında at ile yarışarak dini bir tören yaptıkları anlatılır. Türklerde dut ağacının da kutsal kabul edildiği göz önüne alındığında⁴³ Gölbaşı'nda mezarlara dut ağacı dikilmesi yönündeki pratik de anlam kazanmaktadır. Türk inanışlarına göre kutsal çam ağacının yerini dut ağacı almıştır. Çinlilere ait kaynaklarda bir ayın yerinde yetiştirilen bir karaçam, yıldırım düşmesi sonucu yanmış ve bir süre sonra aynı yerde, bu yörede pek rastlanmayan bir dut ağacı kendiliğinden yetişmiştir. Bundan dolayı Hsiung-nu'lar dut ağacını da kutsal saymışlardır.⁴⁴ Yine Hacı Bektaşî Veli Menkıbelerinde anlatılanlar dut ağacına atfedilen kutsallığı ortaya koymaktadır. Buna göre:

"Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi tarafından Anadolu'ya gönderildiğinde, dervişlerden biri ocakta yanmakta olan odunlardan birini alarak Rum diyarına doğru fırlatır. Dut ağacından kesilmiş olan bu odun, Rum diyarında Ahmet Fakih tarafından tutularak, daha sonra Hacı Bektaşî Veli'nin tekkesini yapacağı yerin önüne dikilir ve bu odun derhal yeşererek dut ağacı olur. Günümüzde bu dut ağacının hâlâ durduğu ve tepe kısmının yanık olduğu belirtilmektedir."⁴⁵

Halk arasında veli olarak bilinen kimselerin mezarları ya da böyle kimselerin mezarı olduğu düşünülen yerlerin "ziyaret" olarak tanımlanması ağaç-mezar ilişkisinin inanç bağlamında yeni bir görünüm ortaya koymasına imkân vermiştir. Nitekim halkın rağbet gösterdiği bu mezar, türbe ya da ziyaret denilen yerler, Türkler tarafından Tanrıya ulaşmak için bir aracı olarak görülmektedir. Bu tür yerlerde yetişen ya da buralara dikilen ağaçlar da bulunduğu mekânda bir değer kazanmış ve kutsal kabul edilmiştir.⁴⁶ Bazen de tek olarak yetişen ağaçların yanında bir evliya mezarı olacağı yönündeki düşünce, bu ağaç etrafında çeşitli inanışların gelişmesine ortam hazırlamıştır.⁴⁷ Gölbaşı'na bağlı Balkar Belde-si'nde, çeşitli efsanelere konu olan Kayabaşı Ziyareti'ndeki ağaç hakkında anlatılanlar da ağaç kültürünün ağaca yüklediği kutsallığı örneklemek-

⁴² Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 195, 211.

⁴³ Ramazan Işık, "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültürler", s. 98. http://web.firat.edu.tr/ilahiyat/DergiYazilari/09-2_2004/07RamazanIsik.pdf.

⁴⁴ Aytan Altıntaş, "a.g.m.", s. 147.

⁴⁵ Ramazan Işık, "a.g.m.", s. 98-99.

⁴⁶ Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 336.

⁴⁷ Piri Er, "Türklerde Ağaç Kültürü ve Bunun Anadolu Alevi İnanıcındaki İzleri", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1994*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996, s. 62.

tedir. Kasaba halkı, buradaki ağaca zarar vermek isteyenlerin başına mutlaka bir musibet geldiğine inanır ve bu sebeple hiç kimse bu ağaca dokunamaz. Bununla ilgili olarak ağacın dalını kesen bir adamın kalçasına, kestiği dalın battığı ve bu yaranın bir türlü iyileşmediği anlatılmaktadır.⁴⁸ Yine ilçenin değişik köylerinde tespit ettiğimiz Davut Ziyareti, Ziyarete Yusuf, Ali Baba ve Hacı Abdullah ziyaretlerinde, ziyaret yerlerinin etrafının taşlarla çevrili olduğunu ve çevrilen bu alan içerisinde muhakkak bir ağacın bulunduğunu görmekteyiz. Özellikle Davut Ziyareti'ndeki ağacın dallarına çaput bağlama âdeti, Anadolu'nun birçok yöresinde alışılmış bir uygulamadır.

Çocuk sahibi olma isteği, insanları yine kutsal saydıkları şeylere yönlendirmiştir. İnsanlar da bu isteklerini çeşitli semboller kullanarak ifade etmişlerdir. Eski Türk inanışlarına göre, kutsal olduğuna inanılan meyveli ağaçlar, dölleyici ağaçlar olarak kabul edilmiştir.⁴⁹ Örneğin Manas Destanı'nda çocuksuz kadınların kutsal elma ağacının altında oynarlarsa çocukları olacağına dair vurgular vardır.⁵⁰ Elma zürriyetin sembolü olarak bilinmektedir. Ayrıca elma, erkek çocuk isteğinin işaretidir.⁵¹

Gölbasi'nda eskiden, düğünlerde düğün bayrağının tepesine elma veya nar takma âdeti⁵²; damadın yeni gelen geline düğün esnasında bayrağın üzerinde takılı olan elmayı ya da narı atması⁵³ ve yine eskiden uygulanan bir âdete göre, damat evine girerken gelinin kapıya elma veya nar vurması⁵⁴ soyun devamı temennisinin Tanrı'ya iletilmesi açısından bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵ Düğünlerde karşılaştığımız bu "nar" motifi ise Mani dinine kadar uzanmaktadır. Nar, kutsal meyvelerden sayılmış olup Burkan dininde bereketi temsil etmiştir. Yine Mani dininde nurlu cennet yemişlerinden sayılan bu meyvenin, Kutlu Dağ'da yetişen ve ölümsüzlük bahşeden meyvelerden olduğu belirtilmektedir.⁵⁶

Gerek cennette olduğuna inanılan "Tuba Ağacı"⁵⁷ gerekse ağacın benzetilen yapıldığı müteşabih ayetler⁵⁸ kutsal ağaç inanışının İslâmiyet'te de yer aldığını göstermektedir. Ancak İslâm'da batıl olarak nitelendirilmesine ve yasaklanmasına rağmen, halk kutsal saydığı öğeleri kullana-

⁴⁸ Abdulmuttalip Kuşçu, *Balkar Kasabası*, 1941 Doğumlu, İlkokul Mezunlu, Çiftçi.

⁴⁹ Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 196.

⁵⁰ Ekrem Sarıncıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 2002, s. 36.

⁵¹ Pervin Ergun, *a.g.e.*, s. 243-244.

⁵² Salim Kılıç, *Belören Kasabası*, 1963 Doğumlu, İlkokul Mezunlu, Memur; Mehmet Taş, *Ozan Köyü*, 1940 Doğumlu, İlkokul Mezunlu, Emekli.

⁵³ Döndü Erdoğan, *Yukarı Çöplü Köyü*, 1942 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

⁵⁴ Mehmet Demir, *Akçabel Köyü*, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunlu, Çiftçi.

⁵⁵ Pervin Ergun, *a.g.e.*, 244.

⁵⁶ Ramazan Işık, "a.g.m.", s. 100; Ayten Altıntaş, "a.g.m.", s. 150.

⁵⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, s. 95.

⁵⁸ Ekrem Sarıncıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 38.

rak Tanrı'ya ulaşma çabasından vazgeçmemiştir. Gölbaşı'nda bu duruma misal teşkil edecek bir inanış da şu şekildedir: Göğsünden süt gelmeyen anne, incir ağacına hedik kaynatır. Bu hedikten çocuklara dağıtır ve incirden süt ister.⁵⁹ Bu uygulamayı yapan kadınlar için incir ağacının kutsallığı muhtemelen incirin Kuran'da zikredilen ve üzerine yemin edilen bir ağaç olarak tercüme edilmesi ile ilgilidir.⁶⁰

2. Ateş Kültü

Din ve coğrafya farkı olmaksızın tüm Türk boylarında karşımıza çıkan ateş kültü, esasında dünyanın bütün bölgelerinde görülmektedir.⁶¹ Ateşin Türkler nezdindeki kıymeti yine Tanrı ile bağlantılıdır. Bir Altay efsanesine göre, ilk insanlara ateşi Tanrı Ülgen öğretti. Ülgen, gökten biri ak biri kara iki taş getirdi. Bu taşları birbirine sürterek kuru otları yaktı. Böylece ilk insanlar ateşle tanışmış oldu.⁶² Bu sebeple Türkler, eskiden beri ateşe karşı kötü söz söylemekten, küfür etmekten, ateşi su ile söndürmekten ve ateşle oynamaktan kaçınmışlardır.⁶³ Sözü edilen inanışlar günümüzde de yaygın olup Gölbaşı ilçesinde, ateşin üzerine su atılarak söndürülmemesi⁶⁴, sütün altındaki ateşin üflenmemesi⁶⁵, gece bir evden başka bir eve ateş götürülmemesi⁶⁶ gerektiği yönündeki kaçınma ve inanışlar ateşe duyulan saygının örneklerindedir.

Türk inanışlarına göre ateşin kötülüklerden koruyucu ve temizleyici gücü⁶⁷ beraberinde birçok inanış ve uygulamanın gelişmesine imkân vermiştir. Müslüman Başkurt ve Kazak Türkleri, Anadolu'da "alazlama" diye tabir edilen yöntemle, yağlı bir paçavrayı ateşle tutuşturup 'alas, alas' diyerek hastanın etrafında dolaştırırlar. Bu şekilde ateşin temizleyici gücünden istifade edilerek hastanın tedavisi sağlanmaya çalışılır.⁶⁸ Benzer yöntemler Gölbaşı ilçesinde de halen uygulanmaktadır. Yeni doğan bebekleri, düğünlerde gelini, damadı, düğünü ve düğün eşrafını nazardan korumak yahut nazara uğramış ise bebekleri nazardan kurtarmak; yeni doğum yapmış kadınları al basmasından korumak için ateşte-

⁵⁹ Elif Kaydu, *Yaylacık Köyü*, 1939 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

⁶⁰ Kur'an, 95/1.

⁶¹ İbrahim Dilek, "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler", s. 48, http://www.yesevi.edu.tr/yayinlar/view_file.php?file_id=130; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 24.

⁶² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 66.

⁶³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 25.

⁶⁴ Ayşe Fatma Yılmaz, *Balkar Kasabası*, (H) 1332 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

⁶⁵ Mehmet Demir, *Akçabel Köyü*, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi.

⁶⁶ Memet Tumay, *Akçabel Köyü*, 1946 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi.

⁶⁷ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 87.

⁶⁸ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 68.

közde üzerlik yakıp tütsülemek burada tespit ettiğimiz inançların en yaygın olanlarındanıdır.⁶⁹

3. Atalar Kültü ve Ziyaret Yerleri

Türklerde ata/baba otoritesi, gücü ve koruyuculuğu ile atalara karşı duyulan saygının temeli⁷⁰ eski Türk inanç sisteminin atalar kültü esasına dayanmaktadır.⁷¹ Eski Türkler, atalarına büyük saygı duymakla birlikte ölmüş büyüklere de tazim ve hürmette bulunur, kutsal mağaralarda atalarının ruhları için kurban keserlerdi. Atalarından kalan hatıralara da önem veren Türkler, onların mezarlarını da kutsal kabul eder, korurlardı.⁷²

Eski Türk inanışlarına göre, öldükten sonra atanın ruhunun birtakım üstün güçlerle donanacağı⁷³ bu sayede aileyi ve aile fertlerini koruyup yardım edeceği inancı⁷⁴ atanın ruhu için kurban kesme ve onun mezarını kutsal kabul etme inancını bir pratik haline getirmiştir. Eski Türk inanışlarının esaslarından olan bu kült⁷⁵, İslamiyet'in kabulünden sonra yerini velî kültünün oluşmasına bırakmıştır. Velî denilen zatların toplum içersindeki dini ve ahlaki yeri, onların eşyaları ile mezarlarının da kutsal olduğu inancını doğurmuştur.⁷⁶ Dolayısıyla velî, evliya ve ermiş adlarıyla anılan bu kimselere ait ata mezarı, türbe yahut ziyaret yerleri⁷⁷, atanın ruhunun koruyucu ve kollayıcı gücünden istifade ederek sıkıntılarından kurtulmak isteyen insanların uğrak yeri olmaya devam etmiştir.

Gölbaşı ilçesinde bu anlamda birçok köyde çok sayıda ziyaret yeri mevcuttur. Yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde ilçeye bağlı on yedi yerleşim yerinde (kasaba ve köy) ziyaret yeri tespit etmiş olup bunlardan iki köyün ikişer ziyaret yeri vardır. İlçedeki insanlar bu ziyaret yerlerinde dilek ve temennilerinin gerçekleşmesi için adaklar adayıp kurbanlar kesmektedirler. Muhtelif isteklerden başka, hasta insanların şifa bulmak maksadıyla buraları ziyaret ettikleri de anlatılmaktadır. Özellikle Haydarlı Köyü'ndeki Ziyarete Yusuf'a, yılan ve akrep sokması durumunda afsunlama maksadıyla da gidilmektedir. Yılan ve akrep gibi zararlı

⁶⁹ CebraİL Gökso, "Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi'nin Tarihi, Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Niğde, 2008, s. 446, 488, 505, 541.

⁷⁰ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 101.

⁷¹ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 46.

⁷² Cevat Hey'et, *Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış*, Çev: Melek Müderriszade, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 60.

⁷³ Mehmet Ali Yılmaz, "Aladağ Halk Kültürü Araştırması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana, 2005, s. 146.

⁷⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 46.

⁷⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 46.

⁷⁶ Mehmet Ali Yılmaz, *a.g.t.*, s. 146.

⁷⁷ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 104.

hayvanlar tarafından ısırılanların afsunlanması, oldukça eskilere dayanan bir sağaltma yöntemidir. Uygurlara kadar uzanan bu tedavi yöntemi, o dönemde Budistler tarafından uygulanırken, eski Türkler buna "arvaç" yahut "arbag" demişlerdir.⁷⁸

4. Ocak Kültü

Gerek ateş kültü gerekse atalar kültü ile bağlantılı olan ocak kültürünün⁷⁹ Türk halk inanışları içerisinde önemli bir yeri vardır. Eski Türk inançlarına göre kutsal sayılan "ocak", evi dolayısıyla haneyi koruyan özel bir güce sahiptir.⁸⁰ Bu inanç, zamanla genişleyerek ateş-ocak, ocak-ev ve ocak-şifa ilişkisinin doğmasını sağlamıştır. Söz konusu üçlü bağlantı, tamamen aynı olmasa da ocağa atfedilen kutsallıktan dolayı bir bütünlük oluşturmuş ve özellikle ev-ocak, ocak-şifa ilişkisine yeni bir yaklaşım getirmiştir.⁸¹ Ateşin dolayısıyla ocağın kutsallığı eve de yansırken aynı iye her türlü derdin çaresi olabilecek bir güce inanmanın gerekliliği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Çocuk sahibi olma isteğinden, al basmasına çeşitli sıkıntıların çözümü için başvuru olan bu ocakları Anadolu'nun hemen hemen her yöresinde görmekteyiz. Gölbaşı ilçesinde de, özellikle kötü ruhlardan korunmak ve bunların etkisinden kurtulmak için gidilen, ocaklar mevcuttur. İlçede bilinen bu ocakların fonksiyonları şu şekildedir⁸²:

- Çocuğu olmayan kadın ocağa gider, burada üzerine dua okutur ve ocaktan muska alır. Bebeğe al basmasını diye, ocaktan alınan bez evde yakılır ve nefise kadına koklatılır.

- Loğusa kadınlar al basmasından korunmak için ocaktan aldıkları bez parçasını sürekli yanlarında taşırlar.

- Korkan çocukların tedavisi için, ocaktan alınan bez çocuğun yastığının altına konur.

- Cin-şeytan yaklaşmış veya nazar değmiş kimseler de ocağa götürülerek tedavi ettirilmeye çalışılır.

Ocaklara yalnızca kötü ruhlardan korunmak ve bunların zararlarından kurtulmak için gidilmez. Gölbaşı'nda evlilik yaşı ilerlemiş kızlar da kismetleri açılsın diye ocağa götürülür. Burada kızlara muska yazdırılır. Kız, kismetleri açılana kadar bu muskayı yanında taşımak zorundadır.

5. Yer İyeleri

Eski Türklerin dünyadaki nesnelere canlı olarak telakki ettikleri, bu sebeple de tabiattaki gizli kuvvetlere inandıkları bilinmektedir. Bu inan-

⁷⁸ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 145-146.

⁷⁹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 68.

⁸⁰ Yaşar Kalafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 19.

⁸¹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 90.

⁸² CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 436, 449, 468, 540, 546.

ca göre, bütün dünya ruhlarla doludur.⁸³ Dağlar, taşlar, toprak, ağaçlar hepsinin bir ruhu vardır. Yer iyisi de bu inanışın neticesi olarak ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Yer iyelerinden dağ kültü, Gök Tanrı kültüyle ilgili olup Hunlar, Yen-si-yan ve Şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-Yoan Dağı'nda her yıl Gök Tanrı'ya kurban kesmişlerdir.⁸⁴ Bunun sebebi, Türklerin yüksek dağ tepelerini gökyüzüne yakın görmeleri dolayısıyla dağları Tanrı makamı olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır.⁸⁵ Eski Türklerde her kabilenin kutsal bir dağı vardı⁸⁶ ve Hunlardan başka diğer bazı Türk kavimleri de yüksek dağ tepelerinde Gök Tanrı'ya kurban keserlerdi.⁸⁷

Oğuz Destanı'nda adı geçen efsanevi dağ "Div Kayası"ndan⁸⁸ başka Gök Türklerin yaratılış efsanelerinde de dağ kültüne dair izler oldukça belirgindir.⁸⁹ Bütün bu inanışlar ve bu inanışların izleri Türklerin yaşadıkları bölgelerdeki dağ isimlerine de yansımıştır. Orta Asya'daki çok sayıda dağa Türkçe ve Moğolca mukaddes, mübarek, büyük ata ve büyük hakan anlamlarına gelen isimler verilmiştir.⁹⁰ Dağın kutsallığı ve Tanrı makamı algılaması, Türklerin ölen büyüklerini yüksek dağ tepelerine gömmelerinde etkili olmuştur. Altay dağlarında rastlanılan kurganların çoğu yüksek dağlardadır. Yüzyıllar öncesine dayanan bu uygulamanın benzerleri ülkemizin farklı yörelerinde olduğu gibi⁹¹ Gölbaşı'nda da görülmektedir. Karbahşılı Köyü'ndeki Böcük Böcük, Hacılar Köyü'ndeki Karyagan Tepesi, Meydan Köyü'ndeki Meydan Dağı Tepesi ziyaretleri, yerleşim yerlerindeki dağların tepelerinde bulunmaktadır.⁹²

Yer iyelerinden bir diğeri ise kaya-taş kültürüdür. Dünyanın hemen hemen her bölgesinde görülen taş kültü, taşta kutsal ve manevi bir gücün olduğu inancından doğmuştur. Kutsal sayılan taş, içerdiği sarsılmaz güç ile bereket bahşeder.⁹³ Eski Türklerde taşla ilgili inanışların başında Yada (Cada, Yat) Taşı gelmektedir. Gök Tanrı tarafından armağan edildiğine inanılan bu taş, sihirli olup istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırma; fırtına çıkarma kudretine sahiptir.⁹⁴ Anadolu'da ise taşla dair inanış-

⁸³ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 50; İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 42.

⁸⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 19.

⁸⁵ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 48-49.

⁸⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 19.

⁸⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 48-49.

⁸⁸ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini; Gök Tanrı İnancı ve Alevilik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 101.

⁸⁹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 51.

⁹⁰ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. II, s. 253.

⁹¹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 53.

⁹² Cebrail Göksu, *a.g.t.*, 548-553.

⁹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 15-16.

⁹⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 160.

lar farklı şekillerde tezahür etmiştir. Gölbaşı'nda taş ile ilgili inanışlar da şu şekildedir⁹⁵:

- Buğday kaldırılıp kümeledikten sonra üzerine taş konur.
- Boğmaca hastalığına yakalananlar delikli taştan geçirilir.
- Sıtma hastalığına yakalanan kişinin sütleğen otunu kıvrıp taşın altına koyarsa iyileşeceğine inanılır.⁹⁶

6. Gök İyeleri

Türklerin tabiatındaki nesnelere canlı telakki ettikleri ve bu sebeple tabiatta var olan birçok unsurun ruhu olduğu inancına sahip olduklarından söz etmiştik. Türkler, nasıl ki ağaca, ırmağa ve tabiatındaki diğer nesnelere ruh olarak inanıyorlar ise göğü de öyle anlamlandırmışlar ve hatta Tanrıyla eş saymışlardır.⁹⁷

Tanrının yukarıda göğün en üst katında olduğuna inanan Türkler, bu sebeple kötülüklerin anası karanlığı kovan, çadırı içerisinde, yeryüzünü aydınlatan güneş, ay ve yıldızları barındıran göğü koruyucu vasfı ile kutsanmış kabul etmiş ve onun kutsal olduğuna inanmışlardır.⁹⁸

Göğün kutsallığı gökteki cisimler hakkında da çeşitli inanışların gelişmesine imkân vermiştir. Nitekim güneş, ay, yıldız, yıldırım ve fırtına ile ilgili inanışlar Gök Tanrı kültüyle bağlantılıdır.⁹⁹ Altay Türklerine göre gökyüzünde başlangıçta ay ve güneş yoktu. Sonradan Tanrının görevlendirdiği bir varlık, göğe madeni iki büyük ayna koyarak dünyayı aydınlatmıştır. Yine birçok Türk kavmi güneşi dişi, ayı ise erkek olarak tasavvur etmişlerdir.¹⁰⁰ Yakutlara göre ise, güneş ve ay iki kardeştir ve her ikisi de ruhtur.¹⁰¹

Eski Türklerin ay kültü ile ilgili yaklaşımları dikkate şayandır. Özellikle ay tutulması hakkındaki inanışları dikkat çekicidir. Altay Türklerine göre, ay tutulması, "yelbegen" denilen bir canavarın ayı yemesinden ileri gelir. Bu korkunç mahlûku kovmak için havaya taş veya silah atılır, teneke çalarak gürültü yapılır.¹⁰² Gölbaşı'nda da ay tutulması gerçekleştiğinde havaya ateş açılır.¹⁰³ Diğer bazı Türk kavimlerinde ise kötü ruhların ay ile mücadeleye girmesi ve neticede kötü ruhun onu yakalayıp karanlık dünyasına sürüklemesi sonucunda ay tutulması olmaktadır. Kötü ruhun elinden ayı kurtarmak için uygulanan yöntem ise hemen he-

⁹⁵ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 542, 554.

⁹⁶ Fatma Ceviz, *Belören Kasabası*, 1935 Doğumlu, İlkokul Mezunlu, Ev Hanımı.

⁹⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 28.

⁹⁸ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 37.

⁹⁹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 29.

¹⁰⁰ Sadettin Buluç, "a.g.m.", s. 325.

¹⁰¹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 29.

¹⁰² Sadettin Buluç, "a.g.m.", s. 325.

¹⁰³ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 536.

men her yerde aynıdır. Bağırıp çağırarak kötü ruhun korkutulacağı düşünülür.¹⁰⁴

Yıldırım ve fırtına ile ilgili inanışların da Gök Tanrı kültüyle bağlantılı olduğunu belirtmiştik. Gölbaşı'nda gök gürültüsü duyulduğu vakit yahut dolu yağdığına salâvat getirilir.¹⁰⁵ Altaylılarda ise yıldırım, şimşek ve diğer tabiat hadiseleri tanrı Ülgen'in kudreti ve iradesine bağlı olaylardır. Bunlara göre bir yıldırım tanrısı vardır ve bu tanrı yerdeki kötü ruhları takip edip bunların saklandıkları ağaçlara ateşini gönderir, böylece yıldırım düşer.¹⁰⁶

7. Su Kültü

Orhun yazıtlarında "ıduk yer-sub" (mukaddes yer-su) ifadesi, hem koruyucu ruh hem de vatan olarak kabul edilmiş olup Tonyukuk yazıtında da yer-su ruhlarının vatanın korunmasındaki gücü açıkça belirtilmiştir.¹⁰⁷ Görüldüğü gibi eski Türk inançlarına göre su kutsaldı.¹⁰⁸ Öyle ki Gök Türk Kitabeleri'ne göre VIII. yy'da Gök Türk Devleti'nin resmi kültlerinden biri de "su kültü" idi.¹⁰⁹ Irmaklar, pınarlar ve dereler de dâhil olmak üzere her suyun bir iyesi olduğuna inanan Türkler¹¹⁰, sular için kurban dahi keserlerdi.¹¹¹ Kitabelerden günümüze uzanan bu inanışlar, insanların her konuda su iyesinden faydalanabileceği düşüncesini doğurmuştur. İslamiyet'in kabulünden sonra da devam eden su kültü, günümüzde halen canlılığını korumaktadır.

Gölbaşı ilçesinde, daha çok eskiden uygulanan bir yöntem göre, çocuğu olmayan kadın önce kıyafetlerini bir leğenin içerisinde yıkar ve ardından çamaşırlarını yıkadığı bu su ile kendisi de yıkanır. İlçede bunu yapan kadınların çocuğu olacağına inanılır.¹¹² Bu uygulamanın su iyesinden yardım isteme noktasındaki benzer örnekleri eski Türklerde de karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde çocuksuz kadınlar ırmaklara şarap salarak su iyesini memnun etmeye, böylece onun yardımı ile çocuk sahibi olacaklarına inanırlardır.¹¹³ Yine Dede Korkut Kitabı'nda yer alan bir hikâyede, erkek çocuğu olmasını isteyen bir kadının kurumuş çaylara şarap döktüğü böylece sudan yardım istediği anlatılmaktadır.¹¹⁴

¹⁰⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 29.

¹⁰⁵ Cebrail Göksu, *a.g.t.*, s. 536.

¹⁰⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 29-30.

¹⁰⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 48.

¹⁰⁸ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 69.

¹⁰⁹ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 500.

¹¹⁰ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 69-70.

¹¹¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 107.

¹¹² Zeliha Han, *Yarbaşı Köyü*, 1925 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

¹¹³ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 70.

¹¹⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 168.

Suyun koruyucu özelliğinden nazardan korunmak için de faydalanılmaktadır. Gölbaşı'nda, gelin olacak kız nazardan korunmak maksadıyla kınalı elini yıkadıktan sonra zahire konulan odanın köşelerinde elini yıkadığı sudan damlatır.¹¹⁵ Yine gelin arabaya binip baba evinden giderken arabanın ardından su dökülür.¹¹⁶

Su kültü ve buna dair inanışların İslamiyet'in kabulünden sonra da devam ettiğini belirtmiştik. Su iyesi ve suyun kutsallığı inancı İslam'dan sonraki dönemde zemzem suyu ile bütünleşmiştir.¹¹⁷ Gölbaşı'nda bu inanışa dair en belirgin pratik -eğer varsa- ölen kişi yıkanırken üzerine zemzem suyu dökme âdetidir.¹¹⁸

7.1. Su Kültü ve Bereket İnancı

Suyun yağmur olarak da saygı gördüğü bilinmektedir. Bu sebeple Türkler nezdinde yağmur yağması bereket olarak algılanmış¹¹⁹ ve Tanrı'dan gelen bir iyilik ve bağış olarak kabul edilmiştir.¹²⁰ İslamiyet'le birlikte gelişen bu algı ve buna bağlı olarak uygulanan pratikler, Eski Türkler zamanında "yada taşı" ile yapılmaktaydı. Eski Türk inanışlarına göre, sihirli olan ve istediği zaman yağmur yahut kar yağdırabilen bu taş Türk Tanrısının bir armağanıydı.¹²¹

Bereket inancı, rahmeti cezp etmek ve kuraklık felaketinden korunmak için yine Gök Tanrı inancına uzanan yeni pratiklerin oluşmasını sağlamıştır.¹²² Bunlardan en dikkat çekici olanı, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde oldukça yaygın olan ve Anadolu'nun birçok yöresinde "Çömçe Gelin"¹²³, Gölbaşı'nda ise "Çiçi Mama" ya da "Cona" olarak bilinen bir oyundur.

Çocuklar için oyun, yetişkinler ise inanca dayalı bir pratik olan Çiçi Mama, hem inanışın ismi hem de inanışa ismini veren insan suretinde bir oyuncağın adıdır. Yağmurun yağmadığı kurak mevsimlerde oynanan bu oyun sayesinde yağmur yağacağına inanılır. Kadınların yapmış olduğu Çiçi Mama, oyunun başını çeken çocuğun eline verilir. Diğer çocuklar da uzunca bir değneğe kol olacak şekilde kısa bir değnek bağlayıp bu oyuncağın kollarına eski elbise parçaları ile çaput sararlar ve diğer çocu-

¹¹⁵ Ümmü Kıvanç, *Harmanlı Kasabası*, (H) 1337 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

¹¹⁶ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 501.

¹¹⁷ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.70.

¹¹⁸ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 519.

¹¹⁹ Ekrem Sarıçioğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 23.

¹²⁰ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 184.

¹²¹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 160.

¹²² Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, s. 39.

¹²³ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 186-187; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, s. 480.

ğün peşine düşerler. Köy içinde bu şekilde ev ev dolaşan çocuklar bir taraftan da hep bir ağızdan,

*Çömçeli gelin ne ister?
Allah'tan yağmur ister!
Göğ öküz kurban ister!
Göbekli harman ister!
Yağ yağmurum yağ!*

diye bağırırlar. Vardıkları her evin kapısında aynı sözleri söyleyen çocuklar, evin kapısını çalarlar. Ve oyunu bu şekilde devam edip gider. Bazı köylerde eskiden Çiçi-Mama oyununa büyükler de katılırdı. Hatta oyunun ilk kurucuları büyükler olurdu. Fakat burada amaç aynı idi: "Yağmurun yağmasını sağlamaktı."¹²⁴

8. Demir Kültü

Efsanelere konu olan demir, hemen hemen bütün Türk topluluklarında kutsal sayılmıştır. Demirin kutsallığı daha ziyade efsanelerle ilgilidir. Ergenekon Destanı'nda, dağda bulunan demir madenin eritilerek yol açılması bu suretle Ergenekon'dan çıkılması, demiri mukaddes kılmıştır. Yakut Türklerinin inançlarına göre demir ile şaman tanrısal bir yuvadan çıkmıştır. Yine eski Türk inançlarına göre, demircileri bir ruhun koruduğuna ve bazı Türk boylarında ise demircilerin Tlepş adında bir tanrısı olduğuna inanılmaktadır.¹²⁵

Gölbaşı'nda, demir korucuyu bir unsur olmasının yanı sıra geleceğe dönük işaretler veren bir imge ve bolluk-bereket sağlayan bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Demir, âdeta hayatın her aşamasında başvurulabilecek bir enerjiye sahiptir. Loğusa kadınları ve bebekleri kötü ruhlardan -al basmasından- korumak amacıyla mutlaka demire başvurulur. Örneğin, loğusa kadının ve bebeğin yastığını altına bıçak veya makas konur; bebeğin beşiğinin üzerine içine iğne batırılmış bir soğan asılır; hem annenin hem de bebeğin yastığına iğne sokulur. Yeni doğmuş bebeklerin doğduğu yere çivi çakılır. Bu suretle çocuğun ömrünün uzun olması temennisi demir aracılığı ile tanrıya iletilmiş olur. Demirin sağlamlığı ve gücü evliliğe güç katsın diye, gelin damat evine getirildiğinde, geline damat evinin kapısına çivi çaktırılır. Demir, evlere bereket getirir bu sebeple yeni öğütülmüş unun üzerine keser konulur. Demir inanılmaz imgelelere araç olmuştur. Kaybolan eşyaların bulunması için bir bıçağın üzerine bazı dualar okunur ve bıçağın üzeri kapatılır. Bu sayede kaybolan eşyaların bulunacağına inanılır.¹²⁶

¹²⁴ Cebrail Göksu, *a.g.t.*, s. 536-538.

¹²⁵ Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1967, s. 123.

¹²⁶ Cebrail Göksu, *a.g.t.*, s. 536-537.

9. Nazar ile İlgili İnanışlar

Nazar, dilimize Arapçadan girmiş bir kelime olup sözcük anlamı "bakmak"tır.¹²⁷ Bakmanın niyetine ve sonucuna göre, özellikle İslâm ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede aynı bağlamda değerlendirilen nazar, insanların kıskançlık ve çekememezlik duygularının negatif bir güç olarak bakışlar yolu ile karşı tarafa verdiği yıkıcı etki olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra bir kişiye yahut eşyaya duyulan aşırı sevgi de nazara sebep olan etmenlerden sayılır.¹²⁸

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in nazar hakkındaki hadisleri, Türk toplumunda nazar ve nazarın etkisine olan inanca kuvvet katmaktadır. Bu sebeple Anadolu'da özellikle yeni doğmuş bebeklerin ve çocukların henüz temiz, güçsüz ve zayıf olmaları nedeniyle, nazardan çok çabuk etkilendikleri düşüncesi yaygındır.¹²⁹

Yine halk arasında, çevrelerindeki insanların başarılarını, güzelliklerini, ellerindeki mallarını ve evlatlarını çekemeyen kıskanç-haset kişilerin, kalplerinde oluşan buğz halini nazar olarak yansıtacakları korkusu yaygındır. Bu sebeple, insanlar nazara uğramamak, göze gelmemek dolayısıyla bir felakete maruz kalmamak için çeşitli çarelere başvururlar. Gölbaşı'nda da mala ve cana nazar edileceği kaygısı, zengin bir inanış ve pratik yumağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

9.1. "Tuz Çatlatma"

Göze gelmiş çocukları ve yetişkinleri nazardan kurtarmak için uygulanan bu yöntem şu şekildedir: "Avuca alınan bir miktar tuz, bazı dualar ve sureler okunmak suretiyle nazara uğramış kişinin üzerinde çevrilir." Gölbaşı'nda buna, "Tuz Çatlatma" veya "Tuz Çevirme" denir.¹³⁰

Anadolu'nun farklı yörelerinde "tuz patlatma"¹³¹, "tuz öveletme"¹³² gibi adlarla, benzer şekillerde yapılan bu uygulamalarda dikkati çeken unsur "tuz"dur. İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan tuzun bu tür sağıltma işlemlerinde kullanılması "neden" sorusunu akla getirmektedir.

Başta Türkmenler olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde tuz kutsal sayılmaktadır. Bu kutsiyet örf ve âdetler üzerinde de farklı inanışların şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Türkmenler tuza büyük hürmet göstermişler ve bu hürmeti örf ve âdetlerine yansıttıkları gibi,

¹²⁷ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru: İnanışlar, Töre ve Töreler, Oyunlar, Gerçek* Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 103.

¹²⁸ Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 167-169.

¹²⁹ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, s. 169.

¹³⁰ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 540.

¹³¹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 97.

¹³² Yüksel Kırmıli, "İnanç, Nazar ve Nazara Karşı Tuz", *Tuz Kitabı*, Ed: Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 71.

"Bir gün tuz yediğin yere, bin gün selam" diyerek atasözlerinde de ifade etmişlerdir.¹³³ Tuzun bu denli önemsenmesi, muhtemelen onun insanların ihtiyaçlarına birçok alanda cevap vermesi ile ilgilidir. Tuzun bulunuşu ile ilgili anlatılanlar da onun kutsal kabul edilmesinde etkili olabilir. Eski Türk mitolojisine göre, tuzu keşfeden, Nuh Peygamber'in torunu Türk'ün oğlu Tutuk'tur. Evliya Çelebi'ye göre ise, tuzu Halil İbrahim Peygamber bulmuştur.¹³⁴

9.2. Nazarlık ve Muska

Nazara karşı korunmak amacıyla kullanılan unsurlara genel olarak "nazarlık" adı verilir. Nazarlık, onu üzerinde taşıyanı büyü, hastalık ve diğer fenalıklara karşı korumaya yahut içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmaya hizmet eden objelere denir. Nazarlığın birçok çeşidi vardır. Bunlar, taşlar, madenler; muska; çörek otu, üzerlik otu, sarımsak, deve diken, hurma çekirdeği gibi bazı bitkiler ile çeşitli hayvanların kabukları, dişleri, kafatasları, at nalı; göz boncuğu gibi nesnelere dir. Bunlardan nazar boncuğu ve muska gibi olanları, insanların giysilerine iliştilir yahut hayvanların boyunlarına asılır. At nalı, nazar boncuğu, üzerlik, öküz başı gibi nazarlıklar da evi, arabayı yahut tarlayı nazardan korumak için kullanılır.¹³⁵ Bu örneklerin çoğu Gölbaşı'nda da nazarlık olarak kullanılmaktadır.

Nazarlıkların en yaygın olanı muskadır. Muska, bilinenin aksine İslamiyet'te birlikte kullanılmaya başlanan bir obje değildir. Yapılan araştırmalar, muskanın Urartulara kadar dayandığını göstermektedir. Günümüzde muskalarda Arapça harflerin kullanılması ve Kuran'dan alıntılarının yapılması, onu İslami bir öge imiş gibi karşımıza çıkarsa da, yapılış amacı, şekli ve saklanış biçimi dışında değişen tek özelliği, yazılar, harfler ve cümlelerdir. Muskanın, dileklerin gerçekleşmesi, kötülüklerden ve uğursuzluktan korunmak amacıyla yapıldığı bilinmektedir. Eski çağlarda da aynı amaçla hazırlandığı bilinen muskalar¹³⁶ Gölbaşı'nda:

- Çocuk sahibi olmak için,
- Yeni doğum yapmış kadına al basmaması için,
- Eşlerin arasını düzeltmek için,
- Yeni doğan bebeklerde meydana gelen bazı hastalıkların tedavisi için ve
- İnek, koyun, keçi gibi hayvanlar doğum yaptıklarında huysuzluklarını gidermek için yapıldığı gibi bebeklere ve çocuklara nazar değmesin diye de kullanılmaktadır.¹³⁷

¹³³ Ahmet Ata, "Türkmenlerde Tuzun Kutsallığı", *Tuz Kitabı*, s. 86.

¹³⁴ Vehbi Günay, "Türk Sosyo-Kültürel Hayatında Tuzun Yeri", *Tuz Kitabı*, s. 106.

¹³⁵ Yüksel Kırımlı, "a.g.m.", s. 67.

¹³⁶ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 308-309.

¹³⁷ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 436, 446, 449, 539, 546, 547.

Yine, çocukları nazardan korumak için muska ile beraber iğde dalı, üzerlik tohumu ve göz boncuğunun da elbiseye iliştirildiği bilinmektedir.¹³⁸

9.2.1. Hayvan Motifi ve Nazar İlişkisi

Gölbaşı'nda nazardan korunmak maksadıyla, özellikle evi, arabayı ve tarlayı korumak amacıyla kullanılan unsurlara baktığımızda daha çok hayvanlara ait bir parçanın nazarlık olarak kullanıldığını görüyoruz. İlçede, hayvanları nazardan korumak için ahırın kapısına at nalı; tarlayı ve yeni yapılan evi nazardan korumak için evin dış duvarlarından birine herkesin görebileceği şekilde kaplumbağa kabuğu, doldurulmuş kaz, ölmüş eşek veya öküz kafası yahut hayvan boynuzu asılmaktadır. Yine nazara karşı korunmak amacıyla evin herhangi bir yerinde kirpi oku bulundurulur. Keçinin boynuzuna kılıf örülüp üzeri kurşun ve nazar boncuğu ile bezendikten sonra, hazırlanan bu nazarlık evin içine asılır.¹³⁹

Bu nazarlıkların hazırlanmasında kullanılan hayvanların tesadüfen ya da rastgele seçilmeyeceği hepimizin malumudur. Halk inançlarının rastlantılarla ya da tesadüflere dayanan bir anlayışla şekillenmeyeceği ve şekillenmediği de bilinmektedir.

Evi nazardan korumak için kullanılan kaplumbağa kabuğundan yapılan nazarlığın Anadolu'da yaygın bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Kaplumbağa, Kültiğin Anıtı'nın temel taşı oluşturmakla beraber Afganistan-Türkmen ve Özbekistan Türklerinin kaplumbağa ve kabuğu ile ilgili efsaneleri vardır. Türkistan Türklerine ait bir efsane şu şekildedir: Dünyanın başlangıcında her taraf suyla kaplıydı ve suda sadece kaplumbağa yaşamaktaydı. Gök Tanrı, bu kaplumbağayı sırt üstü çevirdi ve dünyayı onun karnının üzerine koydu. Her bir ayağının üzerine de bir kata yerleştirdi.¹⁴⁰

Gölbaşı'nda, nazardan korumak için evin dışına herkesin görebileceği bir yere doldurulmuş kaz asılması, esasında dikkati eve değil de kaza çekip kötü bakışı başka bir yöne yani kaza kaydırma düşüncesi ile ilgilidir. Ancak doldurulabilecek birçok hayvan varken kazın tercih edilmesi de eski Türk inanışlarının izlerindedir. Altay efsanelerinde yerin yaratılışı anlatılırken "Evelce ancak su vardı. Yer, gök, ay ve güneş yoktu. Tanrı (Kuday) ile bir kişi vardı. Bunlar kara kaz şekline girip su üzerinde uçuyorlardı" denilmektedir. Yine Türklerin kurban ayinlerinde, şaman kurbanlık hayvanın görünmeyen canını avlamak için göklere doğru uçmayı temsil eden -bunun için de tahnit edilmiş- bir kaza biner ve kaza hitaben şöyle der:

¹³⁸ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 447.

¹³⁹ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 540, 541.

¹⁴⁰ Yaşar Kalafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, s. 22.

*Ak ayazın önünden, ak bulutun üstünden
Gök ayazın önünden, gök bulutun üstünden
Gök tanrıya doğru git*

Kaz da ona güya cevap verir. Bir süre uğraştıktan sonra hayvanın canı yakalanır. Şamana binek vazifesi gören kaz da uçup gider.¹⁴¹ Tanrılara yakın hayvanlardan olan kaz, bazı boyların da totemleri arasındadır.¹⁴²

Kirpi okunun koruyucu özelliği ise -XI. yy. tarihçilerinden Gardizi'nin Kırgızlar hakkında verdiği bilgilere göre- onlardan bazılarının kirpiyi ruh saymaları ve onu kutşal kabul etmeleri ile ilgili olabilir.¹⁴³

9.3. Ters Motifi

Gölbaşı'nda bebekleri nazardan korumak amacıyla uygulanan bir başka yöntem ise bebeklere giysilerini tersinden giydirilerek onları koruma altına alma şeklinde uygulanmaktadır.¹⁴⁴ Bebeğe kıyafetinin ters giydirilmesi "ters motifi" ile ilgilidir. Halk inanışları içerisinde oldukça yaygın olan bu uygulamanın amacı, diğer âleme mesaj göndermektir. Buna göre ters, olacak bir olayın olmaması dileğinin yansımasıdır.¹⁴⁵ Bebeğin kıyafetinin tersinden giydirilmesi de, bebeğe gelebilecek muhtemel zararın uğramaması tersine dönmesi gibi isteklerin bu şekilde ifade edilmesidir.

Ters motifi ile ilgili olarak ilçede gördüğümüz diğer örnekler şu şekildedir¹⁴⁶:

- Gelin damat evine girerken önüne konan bardağı ayağı ile kırar.
- Kısmeti açılmadığına inanılan kızların kısmeti açılın ve evlensin diye, kızın annesi sabah namazından önce hiç kimse görmeden caminin kapısını üç defa açar ve kapatır.

Kilit açmak ve kapamak halk inançlarına göre düzgün giden işlerin ters dönmesi veya ters giden işlerin düzelmesi inancından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁷ Yine bardak kırmak ise diğer âleme gönderilen bir mesajdır. Eski Türklere göre, öbür dünya bu dünyanın ters bir imajıdır.

Dünyada ters olan her şey orada normal görünümündedir. Dolayısıyla burada ters olan orada düzgün, burada kırık olan ise orada mükemmeldir.¹⁴⁸

¹⁴¹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 104.

¹⁴² Murat Uraz, *a.g.e.*, s. 116.

¹⁴³ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 8.

¹⁴⁴ Fatma Ceviz, *Belören Kasabası, 1935 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı*.

¹⁴⁵ Yaşar Kafafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, s. 51.

¹⁴⁶ Cebrail Gökso, *a.g.e.*, s. 469, 507.

¹⁴⁷ Yaşar Kafafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, s. 12.

¹⁴⁸ Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 140.

10. Ölüm, Yas ve Ölü Yemeği

İnsan yaşamının sona ermesi anlamına gelen ölüm, insan hayatındaki önemli bir geçiş dönemlerinden biridir.¹⁴⁹ Bu geçiş dönemine dair pratik ve inanışların İslamiyet'in kabulünden sonra da uygulandığı bilinmektedir. Gölbaşı'nda ölüm ile ilgili örf, adet ve inanışları incelediğimizde, eski Türk inanışlarının pratikler çerçevesinde yaşatıldığını görüyoruz.

Türklerin ölünün defni esnasında yaptıkları merasimlere "yuğ" denilir. Aş töreni, ölü aş anlamına gelen bu merasimlere¹⁵⁰, biri ölen kişinin maceralarını hikâyeleştirip anlatan diğeri ağıt yakan "yuğcı" ve "sığıtçı" adı verilen kimseler de katılırdı.¹⁵¹ Gölbaşı'nda cenaze evine çağrılan ve burada ağıt yakan "ağıtçı kadın" geleneği daha çok eskiden uygulanmasına rağmen¹⁵² ilçede yakın zamana kadar bu âdetin uygulanıyor olması, yuğ törenlerinin tamamen unutulmadığının göstergesidir.

Eski Türklere göre, ölen kişi yaşamaya devam etmek ve akrabalarının yanına dönmek ister. Yahut yanında ailesini, dostlarını ve sürülerini de götürmek ister. Ölen kimsenin yakınları da bu hayatı kabullenmediği için ölüden korkar ve onun canlıların arasına dönmemesi için gerekli tedbirler alır. Fakat bütün bu tedbirlere rağmen ölen kişinin ruhu, üç yahut yedi gün boyunca evinin etrafında dolaşır. Ölenin yakınları ruhun geri dönmemesi için ölü aş verir. Bu sebeple, üç, yedi veya kırk gün sonra¹⁵³ ölünün mezarına yemek konur.¹⁵⁴ Böylece ölüye yani ölünün ruhuna yemek verilmiş olur.¹⁵⁵

Ölüye aş vermeyi önemli bir görev sayan Türkler, daha ileriki zamanlarda, sevabını ölünün ruhuna bağışlamak için fakirlere yemek veya helva ikram etmeye başlamışlardır.¹⁵⁶ İslamiyet'in kabulünden sonra bu gelenek, "mevlit" adı verilen dinsel törenlerde komşu, akraba ve yakınlarla yemek ikram etme şeklinde uygulanmaya başlamıştır.¹⁵⁷ Gölbaşı'nda bu âdet, cenazenin defninden sonraki ilk cuma günü olabileceği gibi, bazı köylerde üçüncü veya yedinci gün gerçekleştirilmektedir. Evde yahut camide okutulan mevlit, yemekli olabileceği gibi yemeksiz helva veya şeker ikram etme şeklinde de uygulanmaktadır. Ancak ölen kişinin anıldığı

¹⁴⁹ Nesrin Baraz, *Halkbilimine Genel Bakış*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s. 62.

¹⁵⁰ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 189.

¹⁵¹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 206.

¹⁵² CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 518.

¹⁵³ Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁵⁴ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. II, s. 248.

¹⁵⁵ Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁵⁶ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. II, s. 248.

¹⁵⁷ Nesrin Baraz, *a.g.e.*, s. 66.

belli günlerden en önemlisi kırkıncı ve elli ikinci gündür. Kırkıncı gün cesedin etinin kemiğinden ayrıldığına, elli ikinci gün ise çürümeye başladığına inanılır. Bu sebeple mevtanın ruhunun rahatlaması için yemekli mevlit düzenlenir.¹⁵⁸

Türklerde cenaze ve yas törenleri, İslâm'ın kabulünden sonra da, Hunlar ve Gök Türklerin cenaze ve yas törenleriyle benzerlik gösterir. Eski Türklerde, cenaze yakınları bağıra bağıra ağlayıp saçlarını yolar, yüzlerini yırtarlar.¹⁵⁹ Bütün bu matem alametleri Kazaklarda, cenazenin defninden sonra dul karısının, kızlarının saçlarını kesmesi¹⁶⁰ Hunlarda ise kesilen bu saçların ölünün diğer eşyaları ile birlikte mezarına gömülmesi şeklinde görülürken -nitekim yapılan kazılarda, Urga dolaylarında Nojin Ula'da bulunan bir Hun mezarında ipek örtüye sarılmış on yedi saç örgüsü bulunmuştur¹⁶¹- Kırgız ve Kazak Türklerinde ölen kişinin eşinin bir yıl boyunca karalar giymesi, kızların ise ak giyinip kırmızı başörtüsü takmaları âdettendir.¹⁶²

Matem ve yas, şekil itibariyle zamanla farklılaşsa da üzüntü ve kederin ifade edilmesi ve ölen kişinin unutulmadığının göstergesi, gelenek halini almış davranış kalıplarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gölbaşı'nda yas, hemen hemen elli ikinci güne kadar devam eder. Bu süre zarfında televizyon seyredilmez ve radyo dinlenmez. Cenaze sahibi televizyon seyretmeye başlamadığı müddetçe yakın akrabaları da seyretmezler. Yine taziye süresince cenaze sahipleri tıraş olmaz, elbiselerini değiştirmez ve saçlarını taramazlar. Bu durum onların yaşlı olduklarının işaretidir. Taziyeler bittikten sonra cenaze sahiplerinin yakınları, yaşlı erkekleri berbere götürerek tıraş ettirirler.¹⁶³

11. Uğur-Uğursuzluk İnancı

Latince "*augur*"dan gelen ancak zamanla anlamı genişleyen ve değişen uğur ve buna bağlı inanışlar, Anadolu'da oldukça yaygındır. Latince de falcı, bilici, gizli bilgileri bilen kimselere "*augur*" denirdi. Latince denilen Türk diline geçen bu kavram, Türkler arasında mutluluk, yücelik, devlet gibi manalara gelmekteydi. İyilik anlamına da gelen uğur, insanın iyi bir olayla ve sonuçla karşılaşma temennisidir. Uğur kelimesi her ne kadar Latince dilimize girmiş olsa da, inanç anlamında değerlendirildiğinde Anadolu'ya özgü bir yaklaşımdır.¹⁶⁴

¹⁵⁸ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 523-525.

¹⁵⁹ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. II, s. 248.

¹⁶⁰ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 208.

¹⁶¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2004, s. 116.

¹⁶² Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 208.

¹⁶³ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 522.

¹⁶⁴ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları- Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 152.

Halk nezdinde iyilik sağlayan inançların özünde uğur, kötülük getirenlerinkinde ise uğursuzluk olacağına inanılır. Anadolu'da eski çağlara kadar uzanan bu inanç, Hititlerden kalan kaya kabartmalarından anlaşıldığına göre, Tanrıdan uğur dileme geleneğinin o dönemlerde de yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde hayvan kemiklerinin ve bağirsaklarının, bazı kutsal sayıların, otların, ağaçların, yaprakların, suların hatta kayaların yardımcı unsur olarak kullanıldığı ve bunların uğurlu sayıldığı anlaşılmaktadır. Eski Türklerde uğur inancı ise Çin düşüncesi ve Hint inançlarının etkisi altında gelişmiştir.¹⁶⁵

Anadolu'da uğur, birtakım gruplara ayrılır. Halk inançlarına göre canlılar arasında bazı hayvanlar uğurlu sayılır. Kökeni eski çağ dinlerine uzanan bu inanışlar, doğa tanrılarının yardımcıları niteliğinde olan hayvanların zamanla uğurlu sayılması ve bu inancın günümüze kadar ulaşması ile ilgilidir.¹⁶⁶ Gölbaşı'nda, halkın uğurlu ve uğursuz olarak inandığı unsurlar aynı çerçeve içerisinde yerleşmiş durumdadır. İlçede baykuş, kara kedi ve sebepsiz şekilde havlayan ve uluyan köpek uğursuzluk getireceği düşünülen hayvanlar sınıfına girerken, güvercin, karınca, örümcek ve kedi saygı duyulan hayvanlardandır.¹⁶⁷

Baykuşun felaket habercisi olması, Anadolu'nun hemen hemen bütün yörelerinde bilinen bir inanıştır.¹⁶⁸ Ancak kedinin uğursuzluğu kendisi ile ilgili değil rengi ile alakalıdır. Kedi, halk arasında temiz sayılır. Hz. Muhammed'i ardındaki yılandan koruması üzerine, onun kedinin sırtını okşaması halk arasında, okşamamanın bereketinden dolayı kedilerin sırt üstü düşmedikleri inancını doğurmuştur.¹⁶⁹ İlçede, köpekle ilgili inanışların daha çok uğursuzluk üzerine odaklanmış olduğunu görüyoruz. Kırgızlara ait bazı efsanelerde, Sırttan ve Kumayık adındaki azgın ve yırtıcı köpeklerden söz edilmektedir. Eski Türk inanışlarına göre, Tanrı Ülgen'in cansız yarattığı insanları Erlik'in şerrinden korumak için bir köpeği bekçi olarak görevlendirmesi ancak Erlik'in köpeği kandırıp insanlara yaklaşması da¹⁷⁰ köpeğe olan saygıyı azaltmıştır. Yine Koryaklara göre cehennem girişinin köpekler tarafından korunuyor olduğu yönündeki inanış¹⁷¹, Türklerin köpek konusundaki algılamalarının benzerliğini ortaya koymaktadır.

¹⁶⁵ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları - Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 157, 153.

¹⁶⁶ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları - Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 154.

¹⁶⁷ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 539-540.

¹⁶⁸ Halil Ersoylu, "Türk Dünyasının İnanç ve Yaşayışındaki Bazı Kuşlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, Nisan 1982, s. 173-174.

¹⁶⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, s. 43.

¹⁷⁰ Murat Uraz, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁷¹ Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 142.

Güvercin ise, tek tanrılı dinlerde de kutsal sayılan bir hayvan olup¹⁷² Altaylıların Tufan Efsanesinde, Nama'nın görevlendirdiği kuşlar içerisinde görevini layıkıyla yerine getiren böylece onun güvenini ve sevgisini kazanarak¹⁷³, uğurlu ve kutsal bir hayvan olmuştur.¹⁷⁴

Karınca ve örümceğin öldürülmelerinin günah olacağı inancı, İslâm inancı ile ilgilidir. Kuran'da Hz. Süleyman'ın kıssasında sözü edilen hayvanlardan olması karıncayı¹⁷⁵; Sevr Mağarası'nda da ağlarını örerek Hz. Muhammed'in Kureyşliler tarafından öldürülmesine mani olması¹⁷⁶ nedeniyle örümcek mukaddes sayılmıştır.

Karaçalı yakılan evde uğursuzluk olacağı, soğan ve sarımsak kabuğunun ateşe atılmaması aksi halde özellikle soğan kabuğu yakılan eve fakirlik geleceği ve akşam eve soğan getirmenin iyi olmadığı gibi inanışlar, Gölbaşı'nda bitkiler çerçevesinde gelişmiş inanışlardandır.¹⁷⁷ Bitkiler de uğur inancı içerisinde yer edinmiş bir diğer ögedir. Özellikle şifalı bitkiler halk arasında uğurlu sayılır. Bitkilerin bu tür inanışlara söz konusu olmasının nedenlerinden biri de, bitkinin özünde saklı iyi bir gücün bulunduğu yönündeki inançtır. Bu tür bitkilerin eski çağlarda tapınaklardaki din görevlilerince ilaç yapımında ve büyücülükte kullanılmaları, bu bitkiler hakkında uğur inancının güçlenip yayılmasında etkili olmuştur.¹⁷⁸

Günlerle ilgili inanışlar da uğur inancı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu inanışların pek çoğu tek tanrılı dinlerle alakalıdır. Bugün Anadolu'da günlerle ilgili bilinen inanışlar bu topraklarda etkili olan tek tanrılı dinlerin etkisi altında gelişmiştir.¹⁷⁹ Anadolu halkı haftanın her gününe ayrı bir anlam verir. Bu da insanların benimsemiş yahut muhatap olmuş oldukları dinlerin günler hakkındaki yaklaşımının¹⁸⁰ halk tarafından benimsenmiş olmasıyla ilgilidir.

Yurdumuzun hemen hemen her yöresinde cuma günü ile ilgili inanışlar aynı doğrultudadır. İslam dininin cuma gününü özel sayması, halkın bu güne dair bazı inanışlar sergilemesine neden olmuştur. Cuma, Müs-

¹⁷² L. Sami Akalın, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s. 89.

¹⁷³ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, s. 22.

¹⁷⁴ L. Sami Akalın, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁷⁵ Kur'an 27/18.

¹⁷⁶ M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi; Hz. Muhammed (As.) ve İslâmiyet; Mekke Devri*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 409-410.

¹⁷⁷ CebraİL Göksu, *a.g.t.*, s. 536, 546.

¹⁷⁸ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları - Anadolu Mitolojisi - İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 154.

¹⁷⁹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları - Anadolu Mitolojisi - İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 75.

¹⁸⁰ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları - Anadolu Mitolojisi - İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 74.

lûmanlar için görüşme, toplanma ve dinlenme günüdür.¹⁸¹ Bu sebeple Gölbaşı'nda, cuma günleri ev süpürülmeyeceğine, tarla sürülmeyeceğine ve çamaşır yıkanmayacağına inanılmaktadır. İlçede salı günleri ev temizliği yapılmayacağı ve çamaşır yıkanmayacağına dair inanışlar da¹⁸² yine Anadolu'da yaygın şekilde görülen hurafelerdendir. Anadolu'ya özgü olan bu inanışın kaynağı ise eski Türk dini değil Hıristiyanlıktır. İstanbul'un fethinin salı günü gerçekleşmesi, Orta Çağ'da İstanbul'u kutsal bir şehir sayan Hıristiyanlar için büyük bir üzüntü sebebi olmuş, bunun neticesinde de bazı Hıristiyanlar salı gününün uğursuz bir gün olduğuna inanmışlardır. Bu inanış zamanla Hıristiyanlarla komşu olan Türkler arasında da¹⁸³ kaynağının nereden geldiği bilinmeden benimsenmiştir.

Sonuç

Gölbaşı, çok sayıda Türkmen aşiretin yaşamış olduğu bir ilçedir. İlçe-deki Alevi, Kürt yapılanması da buradaki halk kültürünün zengin bir görünüm ortaya koymasını sağlamıştır. Bilindiği gibi Türkler, İslâmiyet'in kabulünden önce özellikle ve ağırlıklı olarak Gök Tanrı inancına bağlı bir şekilde dini yaşantılarını sürdürmüşlerdir. Türklerin en eski dininin Şamanizm olup olmadığı hususunda farklı görüşler olsa da elde edilen veriler, Türklerin öteden beri Gök Tanrı inancına sahip olduklarını, Şamanizm'in ise daha çok sihrî bir sistem olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Türklerin İslâmiyet'i kabulü ve Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan göçler, onların kültürel yaşantıları üzerinde belirgin bir etki bırakmamıştır. Aksine, Anadolu'ya yerleşen bu Türkmenler, Müslüman olsalar dahi eski inançlarından tam olarak sıyrılamamış ve yüzyıllar sonrasında dahi bu inançlarını yaşatmaya devam etmişlerdir.

Gölbaşı'nda incelediğimiz halk inanışları çeşitli kültürler etrafında toplandığında özellikle Gök Tanrı inancının izleri açık bir şekilde görülmektedir. Bunlardan ağaca dayalı inanışlar, Maniheizm ve Budizm gibi dinlerde de önemli bir yer edinmiş olup Gölbaşı'nda çeşitli pratiklere konu olan ağaçların eski Türk inanışlarına göre Tanrı kutunu temsil eden kutsal ağaçlar olduklarını tespit ettik. Dünyanın bütün bölgelerinde inanan ateş kültü, Türklerde ateşin Tanrı ile olan bağlantısından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple Gölbaşı halk kültüründe ateşe büyük saygı gösterilir ve onun koruyucu özelliğinden, kötü ruhlara karşı, istifa-de edilir. Eski Türk inanç sisteminin atalar kültü esasına dayandığı bilinmektedir. Ataya duyulan saygı atanın öldükten sonra ruhunun birta-

¹⁸¹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları -Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 74.

¹⁸² Cebrail Göksu, *a.g.t.*, s. 539.

¹⁸³ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları -Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, s. 75.

kım üstün güçlerle donanacağı inancını doğurmuştur. Bu inanca sahip olan Türkler, zamanla atanın mezarını da kutsal kabul etmişlerdir. İslamiyet'in kabulünden sonra veli kültü halini alan bu inanış, ziyaret yerleri, evliya mezarları gibi mekânların mukaddes kabul edilmesi ile neticelenmiş ve bu mekânlar dara düşen herkesin uğrak yerlerinden olmuştur. Gölbaşı bu anlamda oldukça zengin bir görünüm ortaya koymaktadır. Atalar kültü ile ateş kültünün sentezi olarak karşımıza çıkan ocak kültü, ev-ocak, ocak-şifa ilişkisinin bir sonucudur. Gölbaşı'nda insanlar sıkıntılarının çözümü için ocak denilen yerlere gidip buralardan edindikleri her türlü unsuru yardımcı bir iye olarak kullanmaktadırlar. Dağ, taş, kaya gibi yardımcı iyeler de Türklerin tabiattaki nesnelere birer ruh olduğu inancı ile oluşmuştur. Gölbaşı'nda dağ kültü, özellikle ziyaret yerlerinin yüksek dağ tepelerinde bulunması şeklinde kendini gösterirken; taş kültü, bereket ve şifa için başvurulmuş yardımcı bir iyedir.

Gök kültü, Tanrının göğün en üst katında olduğu inancının bir eseridir. Bu sebeple gökteki cisimler de kutsaldır. Gölbaşı'nda hem çeşitli isteklerin gerçekleşmesi hem bereket kaynağı olması hem de korunma maksadıyla oluşmuş suya dayalı inanışlar, su kültü ile ilgili olup bu kült Gök Türk Devleti'nin resmi kültlerindedir. Demir de eski Türklerin efsanelerinde karşımıza sıkça çıkan bir diğer ögedir. Gölbaşı'nda demir etrafında şekillenen inanışlar daha çok korunma, güç ve bereket kavramları etrafına oturmuş görünmektedir. Türklerin tabiattaki nesnelere ruh olarak telakki etmeleri, nazar vd. kötü ve yıkıcı her türlü etkiden korunmak yahut kurtulmak için bu nesnelere başvurma ve onlardan yardım alma pratiklerinin zengin bir uygulama olarak karşımıza çıkmasını sağlamıştır. Çeşitli nazarlıklar ve muska, ilçede nazardan ve kötü ruhlardan korunmak için kullanılan oldukça popüler unsurlardır. Ölü yemeği ve uğurla ilgili inanışlar da İslâm sentezi ile şekillenmiş pratikler olup esasında tamamen eski Türk inanç sisteminin kalıntılarıdır.

Gölbaşı halk kültürü, eski Türk inanışlarını bütün canlılığı ile yaşatmaktadır. Aradan geçen bunca asır, bu inanışların kaynağını unuttursa da kendisini unutturmamıştır. Manevi kültürdeki değişimin oldukça uzun bir sürede gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak Türklerin İslâmiyet'i kabulü ve aradan geçen zaman düşünüldüğünde, eski inanışların halen korunuyor olması dikkat çekicidir. Gölbaşı'nda bu inanışlar daha çok İslâm kisvesi altında uygulamaya dökülmektedir. Nitekim özellikle korunma ve kurtulmaya dönük pratiklerde, duanın unutulmadığı ve muhakkak temel unsur olarak kullanıldığını görüyoruz. Atalar kültünün zamanla veli kültüne dönüşmesi, ocak kültü, nazarlıkların yanında hamaylı kullanılması ve muska... Bütün bunlar eski inançların İslâm'a çok çabuk adapte edildiğini gösteren delillerdir. Gölbaşı'nda eski inanışların unutulmamasının bir diğer nedeni de kültürel aktarmanın bir neticesi olarak insanların ailede ne görmüşlerse ona inanıyor olmalarıdır. Prof.

Dr. Mehmet Eröz'ün, "Türk Alevilik ve Bektaşiliğinin ana kaynağı Türk kültürü ve eski Türk dinidir" şeklindeki ifadesi, ilçedeki Alevî vatandaşlar arasında kültürel aktarmaya bağlı olarak bu inanışların daha canlı şekilde yaşatıldığını desteklemektedir.

Kaynakçalar

Akalın, L. Sami, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.

Altıntaş, Ayten, "Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 51, Aralık 1987, s. 143-156.

Ata, Ahmet, "Türkmenlerde Tuzun Kutsallığı", *Tuz Kitabı*, Ed: Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 87-92.

Baraz, Nesrin, *Halkbilimine Genel Bakış*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru: İnanışlar, Töre ve Törelere, Oyunlar*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1994.

Buluç, Sadettin, "Şaman", *İslâm Ansiklopedisi - İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati*, 11. Cilt, Milli Eğitim Basım-evi, İstanbul, 1979, s. 310-335.

Dilek, İbrahim, "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler", http://www.yesevi.edu.tr/yayinlar/view_file.php?file_id=130, s. 33-52.

Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük - Türkçe/Osmanlıca/Yabancı Dillerden Türkçeye Geçen ve En Çok Kullanılan Kelimeler*, Birlik Yayınları, İstanbul, 1986.

Eliade, Mircea, *Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri*, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Er, Piri, "Türklerde Ağaç Kültü ve Bunun Anadolu Alevî İnanıcındaki İzleri", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1994*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996, s. 61-75.

Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.

Ersoylu, Halil, "Türk Dünyasının İnanç ve Yaşayışındaki Bazı Kuşlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, Nisan 1982, s. 167-192.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu İnançları - Anadolu Mitolojisi- İnanç-Söylence Bağlantısı*, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Hazırlayanlar: Kâzım Yaşar Kopraman-Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı, Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976, s. 40, 116, 117.

Göksu, Cebrail, "Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi'nin Tarihi, Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Niğde, 2008.

Gömeç, Sadettin, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

Gömeç, Sadettin, *Kök Türk Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Gömeç, Sadettin, "Şamanizm ve Eski Türk Dini", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1998, Sayı 4, <http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B1145/7-%C5%9EAMAN%C4%B0ZM%20VE%20ESK%C4%B0%20T%C3%9CRK%20D%C4%B0N%C4%B0.pdf>, s.38-50.

Günay, Vehbi, "Türk Sosyo-Kültürel Hayatında Tuzun Yeri", *Tuz Kitabı*, Ed: Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 105-112.

Hey'et, Cevat, *Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış*, Çev: Melek Müderriszade, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Işık, Ramazan, "Türklerde Ağaça İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültürler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9:4, 2004, http://web.firat.edu.tr/ilahiyat/DergiYazilari/09-2_2004/07RamazanIsik.pdf, s. 89-106.

İbrayev, Şakir, "Orta Asya Şamanizminin Özellikleri", *Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu 25-27 Ekim 2000, Marmaris-Muğla*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2001.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

İnan, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

İnan, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.

Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

Kaşgarlı, Aktok Mehlika, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 40, Şubat 1986, s. 39-75.

Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2006.

Kalafat, Yaşar, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II (Kaşkayiler-Terekemeler-Elsevenler-Karakoyunlular-Kiresunlular-Avşarlar-*

İsmaili-Hazaralar-Kengerliler-Caferiler-Karamanlılar-Nigariler-Ayrımlılar-Kekailer-Şebekler-Mavıllar-Sarulular), Babil Yayıncılık, Ankara, 2005.

Kalafat, Yaşar, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Kırımlı, Yüksel, "İnanç, Nazar ve Nazara Karşı Tuz", *Tuz Kitabı*, Ed: Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 65-73.

Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi; Hz. Muhammed (As.) ve İslâmiyet; Mekte Devri*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1981.

"Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklama Meali", Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Doç. Dr. Ali Turgut, Doç. Dr. Mustafa Çağrı, Doç. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Doç. Dr. Sadreddin Gümüş, Hâdimü'l-Harameyni's-Şerifeyn Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, Medine-i Münevvere, 1992.

Nemeth, Gyula, "Şaman Kelimesinin Kökeni Üzerine: Türkçe, Moğolca Ses Tarihi İçin Birkaç Not", Çev: Özlem Nemutlu, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 139, Ağustos 2002, s. 195-200.

Ögel, Bahaeddin, *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi; Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Radloff, W., *Sibiryadan*, C. III, Çeviren: Prof. Dr. Ahmet Temir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994.

Rasonyi, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1996.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2004.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 2002.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.

Şeşen, Ramazan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1995.

Tanyu, Hikmet, "Şamanlık veya Şamanizm", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: XXX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981, s. 203-205.

Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1967.

Yılmaz, Mehmet Ali, "Aladağ Halk Kültürü Araştırması", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana, 2005.

Kaynak Kişiler

Abdullmuttalip Kuşçu, *Balkar Kasabası*, 1941 Doğumlu, İlkokul Mezununu, Çiftçi.

Ayşe Fatma Yılmaz, *Balkar Kasabası*, (H) 1332 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Döndü Erdoğan, *Yukarı Çöplü Köyü*, 1942 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Dursun Karaoğlan, *Akçabel Köyü*, 1943 Doğumlu, Okuryazar, Çiftçi.

Elif Kaydu, *Yaylacık Köyü*, 1939 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Fatma Ceviz, *Belören Kasabası*, 1935 Doğumlu, İlkokul Mezununu, Ev Hanımı.

Mehmet Demir, *Akçabel Köyü*, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezununu, Çiftçi.

Mehmet Taş, *Ozan Köyü*, 1940 Doğumlu, İlkokul Mezununu, Emekli.

Memet Tumay, *Akçabel Köyü*, 1946 Doğumlu, İlkokul Mezununu, Çiftçi.

Muhterem Teymur, *Bağlarbaşı Köyü*, 1952 Doğumlu, Ortaokul Mezununu, Çiftçi.

Salim Kılıç, *Belören Kasabası*, 1963 Doğumlu, İlkokul Mezununu, Memur.

Suzan Orhan, *Belören Kasabası*, 1954 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Şerife Çelik, *Çatalağaç Köyü*, (H) 1337 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Ümmü Kıvanç, *Harmanlı Kasabası*, (H) 1337 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Veysel Demir, *Yukarı Çöplü Köyü*, 1953 Doğumlu, Sanat Enstitüsü Mezununu, Emekli.

Zeliha Han, *Yarbaşı Köyü*, 1925 Doğumlu, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.